

UYGUR HALK DESTANLARI ÜZERİNE ÇİN'DE YAPILAN ÇALIŞMALAR VE ELEŞTİREL DEĞERLENDİRİLMESİ

Abdulkhakim MEHMET*

ÖZET

Uygur halk destanları, Uygur Türklerinin hayata ve olaylara bakışını, estetik zevklerini, milli şuurunu ve manevi dünyasını yansıtmaktadır. Uygur milli kimliğinin bir parçası olan bu destanlar Uygur halk edebiyatının önemli bir kısmını teşkil etmektedir. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda çok sayıda destan metni tespit edilmiş, üzerinde metin yayını çalışmaları ve bilimsel incelemeler yapılmıştır. Biz bu yazıda Uygur halk destanlarıyla ilgili Çin'de yapılan çalışmaların geçmişi ve bugünkü durumunu ele alacağız ve bunları eleştirel bir bakışla değerlendireceğiz.

Anahtar Kelimeler: Uygur, destan, halk edebiyatı, Çin, epos

A CRITICAL EVALUATION OF UYGHUR EPICS STUDIES IN CHINA

ABSTRACT

Uyghur epic tales reflect world views, aesthetical tastes, national conscience and spiritual values of the Uyghur Turks. These epics, which are a part of the Uyghur national identity, compose also a significant part of the Uyghur folk literature. Researchers have recorded many epic texts by now, and made textual editions and scientific evaluations. This essay deals with history of studies in China on Uyghur epics and puts forward a critical review.

Key Words: Uyghur, epic, folk literature, China, epos.

---

* Çin Halk Cumhuriyeti Merkezi Milliyetler Üniversitesi Uygur Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi, abdulhekimmehmet@mynet.com

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Uygur destanları, Uygur Türklerinin hayata ve olaylara bakışını, estetik zevklerini, milli şuurunu ve manevi dünyasını yansıtmaktadır. Uygur milli kimliğinin bir parçası olan bu destanlar Uygur halk edebiyatının önemli bir kısmını teşkil etmektedir. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda çok sayıda destan metni tespit edilmiş, üzerinde metin yayını çalışmaları ve bilimsel incelemeler yapılmıştır. Biz bu yazıda Uygur halk destanlarıyla ilgili Çin’de yapılan çalışmaları eleştirel bir bakışla değerlendireceğiz.

Uygur halk destanlarıyla ilgili Çin’de yapılan çalışmalar 19. yüzyılın sonlarından itibaren Rus Türkologları tarafından yapılan metin derleme çalışmaları ile başlamıştır. Rus Türkologlarından sonra bu çalışmalar devam etmiş, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yoğunluk kazanmıştır. Biz bu çalışmaları “Derleme Çalışmaları ve Yayınlar”, “Bilimsel Çalışmalar” ve “İşlenmiş malzemeler” olmak üzere üç grupta değerlendirebiliriz.

1. Derleme Çalışmaları ve Yayınlar

1-Derleme Çalışmaları

Uygur sahasında sözlü edebiyat ürünleri ve özellikle de halk destanları hakkındaki çalışmalar XX. yüzyılın ortasından itibaren başlamıştır. Destanlar hakkındaki çalışmalar bağımsız bir araştırma alanı olarak ele alınmamış olsa bile, konuyla ilgili kurum ve kuruluşların dil ve lehçe, gelenek ve edebiyat konularında yaptıkları çalışmalar da alan dışında tutulmamıştır. Bu sebeple, halk destanlarına yönelik metin derleme, yayınlama çalışmalarını tanıtırken, zaman zaman dil ve lehçe, gelenek ve edebiyat incelemeleri gibi diğer alanlardaki çalışmalardan yararlanmak bir zorunluluk haline gelmektedir.

1951–1952 yılında yeni kurulmuş yerel yönetimin desteği ve yönlendirmesiyle, başta Teyipcan Eliyev, Elkem Ehem, Erşidin Tatlik, Davut Turahmantov bilim adamı ve sanatçılar, Özerk Bölgenin güneyindeki Uygur yerleşim birimlerinde geniş ve kapsamlı sosyolojik araştırmalar yapmışlardır. Bu araştırmalar sırasında destanlar dâhil olmak üzere, çok sayıda halk edebiyatı ürünü derlenmiştir. Söz konusu ürünler, araştırmaya katılan bilim adamları ve şairlerin tekrar işlemeleri, ayıklama ve seçmelerinden sonra, 1950’li ve 1960’lı yıllarda Urumçi’deki gazete ve dergilerde yayınlanmıştır. Uygur destanları ve diğer sözlü edebiyat ürünlerini derleme, araştırma ve yayınlama çalışmaları bu tarihten itibaren resmî

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 4/3 Spring 2009

olarak yapılmaya başlanmıştır.¹

1955 yılında Çin Bilimler Akademisi (şimdiki adı Çin Sosyal Bilimler Akademisi) Milletler Araştırmaları Enstitüsü, Merkez Milletler Enstitüsü (şimdiki adı Merkez Milletler Üniversitesi) ve Uygur Özerk Bölgesi'nde bulunun bir kaç kurum tarafından oluşturulan Prof. Li Sin yönetimindeki bir araştırma grubu, Uygurlar arasında saha araştırması yaparak, dil malzemelerini derlemiş ve elde edilen yaratmalardan yararlanarak Uygur Türkçesi (diğer Türk lehçeleri ile birlikte) ayrıntılı bir şekilde incelenmeye başlanmıştır.²

1956 yılında Merkezî Hükümetin Çin'deki bütün azınlıkların dillerini geniş şekilde araştırılması hakkındaki talimatını uygulamak amacıyla, Merkez Milletler İşleri Komitesi (Bakanlık) ile Çin Bilimler Akademisi, Pekin ve birkaç eyalet merkezinde bulunan ilgili üniversite ve araştırma kurumunu bir araya getirerek, öğrenciler de dahil olmak üzere 700 kişilik profesyonel dil derleme ve inceleme ekibi oluşturmuştur. Bu ekip yedi gruba ayrılmış olup, bunlar arasındaki bir grup, Uygur ve diğer Türk lehçe ve ağızlarını araştırmakla görevlendirilmiştir. Grubun başkanlığını Prof. Li Sin yapmıştır. Bu önemli derleme ve araştırma çalışmaları sonucunda çok sayıda ve çeşitli türlerde halk kültürü yaratması toplanmıştır. Grup görevini tamamladıktan sonra, Çin Bilimler Akademisi Milletler Araştırmaları Enstitüsü, Merkezî Millet Üniversitesi, Şincan Üniversitesi, Şincan Milletler Dilleri ve Yazıları Komitesi, Şincan Sosyal Bilimler Akademisi'nin ilgili enstitüleri ve diğer kurumlarda görevli olan akademisyenler, topladıkları dil malzemeleri üzerinde incelemeler yapmış ve şartlar uygun olduğunda saha çalışmaları tekrar edilmiştir.³

Uygur Özerk Bölgesi yönetimi, bu dil araştırma faaliyetlerine çok önem vermiş ve ünlü yazar ve şairlerden Teyipcan Eliyev, Davutcan, Abdükerim Hoca ve Emin Tursunlar bu derleme çalışmalarında aktif olarak çalışmışlardır. Bu çalışmada Uygur halk edebiyatı ürünleri planlı ve programlı halde derlenmiştir. "Şincan Edebiyat-Sanat Dergisi", "Şincan Edebiyat-Sanatçılar Derneği" ve "Şincan Halk Neşriyatı" 1956-1957 yıllarında, derlenen eserlerin bir kısmı onlarca cilt halinde yayınlamıştır.⁴

¹ Bahtiyar Bavudun; Gayretcan Osman. "Şincan Halk Edebiyat-Sanatçılar Topluluğu'nun 20. Yılı". *Yeni Çin Kurulduktan Sonraki Uygur Halk Edebiyat-Sanati*. Urumçi: Şincan Halk Neşriyatı, 2000. ss. 115-122.

² Wang Yuan-xin. *Çin'deki Türk Dilleri ve Diyalektleri Üzerindeki Çalışmalar*. Ankara: TDK Yayınları, 1994. s. 5.

³ Wang Yuan-xin. *age*. s. 5.

⁴ Bahtiyar Bavudun; Gayretcan Osman. *agm*. ss. 115-122.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Bu noktada Uygur halk destanlarının icrâsının gerçekleştirildiği Uygur 12 Makamı hakkında yapılan çalışmalara da yer vermek uygun olacaktır.

Uygur halk destanlarıyla çok sıkı ve yakın bağları bulunan Uygur 12 Makamı üzerindeki sistematik çalışmaların başlaması da bu döneme rastlar. 1951–1956 yılları arasında Eyalet Medeniyet Nezareti bünyesindeki araştırma grubu, Uygur 12 Makamı üzerinde çok yönlü ve geniş kapsamlı bir derleme çalışması yapmıştır. Besteleri ve güfteleri derleyip, daha sonra yayınlamıştır.⁵

1960’lı yılların ortasından 1970’li yılların sonlarına kadar bütün ülkeyi saran “Kültür Devrimi”nin engellemesiyle, destanlar hakkındaki araştırmaları derinleştirmek şöyle dursun, o güne kadar geline bilimsel seviye korunamamış, hatta gerilemiştir. Üniversite ve benzeri kurum ve kuruluşlardaki bilim adamlarının kendi alanlarındaki çalışmalarını sürdürmemesi, bütün bilimsel faaliyetlerin durdurulması veya hedefinden saptırılması, derlenmiş dil ve ağız malzemelerinin bilhassa destan metinlerinin yok edilmesi bu döneme rastlar. “Kültür Devrimi”nin destan araştırmaları dâhil, ilgili bilim sahasındaki sistematik yıkıcı etkileri ayrı bir araştırma konusu olup, bu konu üzerinde burada daha ayrıntılı bilgi vermek asıl konudan bizleri uzaklaştıracaktır.

1980’li yılların başında Uygur destanları hakkındaki çalışmaların seyrinde yeni bir sayfa açılmıştır. Öncelikle üniversiteler ve diğer bilimsel kuruluşlar asıl işlevlerine geri dönmüş, bilim adamları ve uzmanlar kendi alanlarında çalışma imkanına kavuşmuştur. O yıllarda folklor sahası ile yakından ilgili birimlerden Şincan Üniversitesi, Merkez Milletler Üniversitesi, Şincan Eğitim Üniversitesi, Kaşgar Eğitim Enstitüsü gibi üniversitelerin edebiyat fakülteleri “Uygur Halk Edebiyatı” ders programları açmış, lisans ve lisansüstü seviyesinde öğrenci yetiştirmeye başlamışlardır. Üniversite öğrencilerinin ihtiyaçlarına cevap vermek amacıyla halk edebiyatı ders kitapları hazırlanmıştır. Şincan Uygur Özerk Bölgesi, Sosyal Bilimler Akademisi Edebiyat Araştırmaları Enstitüsü, Uygur Özerk Bölgesi Yazarlar ve Sanatçılar Derneği, Halk Edebiyatçıları Derneği, Şincan Halk Neşriyatı, Milletler Neşriyatı, Şincan Gençler ve Çocuklar Neşriyatı, Kaşgar Uygur Neşriyatı ve diğer kurumlar konuyu ciddi biçimde ele almış, Uygur halk destanları alanında yapılmış çalışmalara yer verilen dergi ve mecmualar çıkarmış ve konuyla ilgili kitaplar yayımlamıştır. Bu kuruluşlar arasında 27 Eylül 1980’de kurulan “Şincan Halk Edebiyatçıları Derneği” önemli bir yer

⁵ Bahtiyar Bavudun; Gayretcan Osman *agm.* ss. 115-122.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

tutmaktadır. Çin Halk Edebiyatçılar Derneği'nin şubesi hüviyetindeki bu kurum, halk edebiyatı araştırmalarını sürdürmekle görevlendirilmiş ve devlet desteği almış meslekî bir kuruluştur. Dernek, halk edebiyatı hakkındaki çalışmaların koordinasyonunu sağlamanın yanında, "Bulak" gibi dergiler yayımlama görevini de başarıyla yerine getirmiştir.⁶

1982'de Uygur Özerk Bölgesi'nde "Eski Eserleri Toplama, Düzenleme, Neşretme Bürosu" kurulmuş ve bütün vilayetlerde bu büronun şubeleri açılmıştır. Uygur yazma edebî eserleri ile sözlü edebiyat ürünleri konu itibarıyla benzerlik ve paralellik taşıdığı için veya öyle düşünüldüğü için Neşretme Bürosu tarafından toplanan malzemeler içinde sözlü edebiyat ürünleri ve özellikle de destanlar yer almıştır.⁷

1987'den bu yana Çin'in diğer eyaletlerinde olduğu gibi, Uygur Özerk Bölgesi'nde de atasözleri, şiirler (koşmalar) ve masallardan oluşan "Üç Kitabı Neşretme" çalışması başlatılmıştır. Vilayetler ve ilçelerdeki uzmanlar, kendi mahallî sınırları içinde çalışmalar yaparak, çok sayıda atasözü, koşuk ve masal derlemiştir. Toplanan bütün malzemeler süzgeçten geçirilerek bir kitap serisi halinde neşredilmiştir. Uygur Özerk Bölgesi Halk Edebiyatçıları Derneği yetkililerinden edindiğimiz bilgilere göre, derleme sırasında bir kısım destan da derlenmiş ve "Halk Masalları" adıyla neşredilmiştir. 1987'den sonraki 5 yıl içinde, çeşitli halk edebiyatı türlerini içeren 400'den fazla kitap neşredilmiştir. Bunların 150'sinden fazlası Uygur halk edebiyatıyla ilgilidir. Kalabalık bir Uygur araştırmacı ve bilim adamı grubu çeşitli bölgelerden topladığı yüzlerce kaynak ve materyalleri süzgeçten geçirerek "Çin Masalları Toplamı-Uygur Masalları Cildi", "Çin Halk Şarkıları Toplamı-Uygur Halk Şarkıları Cildi", "Çin Atasözleri Toplamı-Uygur Atasözleri Cildi" adlarını alan üç büyük eseri neşre hazırlamıştır.⁸ Ne yazık ki, destanların söz konusu çalışmaya dahil edilememesi sebebiyle, bazı destanlar özellikle destan varyantları vilayet ve ilçelerin "Üç Kitabı Neşretme" bürolarında ya da uzmanların ellerinde kalmıştır.⁹

2- Metin Yayınları

Uygur destanlarının metinlerinin yayınlanması çalışmaları, yukarıda bilgi verdiğimiz derleme çalışmalarının arkasından başlamıştır. İlk metin yayınlarını, derlemelerde elde edilen destan

⁶ Bahtiyar Bavudun; Gayretcan Osman. *agm.* ss. 115-122.

⁷ Abdulkahim Mehmet. *age.* s. 10.

⁸ Bahtiyar Bavudun; Gayretcan Osman. *agm.* ss. 115-122.

⁹ Abdulkahim Mehmet. *age.* s. 10.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

metinleri oluşturmuştur. Fakat, ilk dönemlerde yapılan metin yayınları, destan parçaları veya farklı alanlardaki çalışmaların bir parçası olarak yer verilen küçük destan metinlerinden ibarettir. Derlenen Uygur destan metinlerinin tam metin olarak yayınlanması bu çalışmalardan uzun zaman sonra gerçekleştirilmiştir. Halk Bilimi çalışmalarına kaynaklık edebilecek, tam metinlerin yayınlanması çalışmaları ancak, 20. yüzyılın sonlarına doğru yapılmaya başlanmıştır.

Uygur destanlarının tam metin yayınlarının ilk örneklerinden olan Geng Shi-min ile Tursun Ayup'un yayına hazırladığı "Oğuzname Destanı" Milletler Neşriyatı tarafından 1980 yılında Pekin'de yayınlanmıştır. Diğer destanların 22 adeti Şincan Halk Neşriyatı¹⁰ tarafından 1981-1993 yılları arasında Urumçi'de "Uygur Halk Destanları" başlığı altında dört cilt halinde yayınlanmıştır. Bu çalışmaların çeşitli ciltlerinde aşağıdaki destanlar yer almaktadır.

I. cilt; "Nuzugum"¹¹, "Çın Tömür Batur", "Seyit Noçi", "Abdurrahman Hoca", "Kızılgülüm", "Kemerşah ve Şemsi Canan", "Hörlika-Hemracan", "Garip-Senem" destanlarını içermekte olup, 1981 yılında yayınlanmıştır. II. cilt; "Yusuf-Zuleyha", "Tahir-Zuhra", "Garip Senem", "Senuber", "Şinahşah Beğke Lanet" destanlarını içermekte olup, 1986 yılında yayınlanmıştır. III. cilt; "Şahzade Ferhat ve Şirin", "Hoca Beht ve Onun Oğli", "Rustem Çakan", "Boz Körpeş-Kara Köz Ayım", "Şahzade Perruh ve Melike Gülruh", "Leyli-Mecnun" destanlarını içermekte olup 1991, yılında yayınlanmıştır. IV. cilt ise; "Şahzade Nizamidin ve Melike Rena", "Şah Adilhan", "Şahzade Behram ve Melike Dilriz" destanlarını içermekte olup 1993 yılında yayınlanmıştır.

Aynı yayınevi, yukarıdaki destanlardan 11 tanesini bir araya getirerek, 1998 yılında "Uygur Halk Destanlarından Seçmeler" adıyla yayınlanmıştır.

Şincan Geçler-Çocuklar Neşriyatı, "Emir Göroğli", "Sultani Cemcime", "Boz Yiğit", "Sultanhan ve Şah Yakup", "Kakkuk ile Zeynep" destanlarını "Emir Göroğli" adlı kitapta toplayarak 1994 yılında yayınlamıştır.

"Yüsüp Ahmet" destanı Şincan Halk Neşriyatı tarafından 1982 yılında, "Kenan Batur" destanı aynı neşriyat tarafından 1988

¹⁰ Çince özel adların ve yer adlarının yazımında, Uygur Türkçesindeki yazım şekli esas alınmıştır.

¹¹ Uygur Türkçesindeki özel adların; Türkiye Türkçesinde karşılığı olanların Türkiye Türkçesindeki şekliyle yazılması, olmayanların ise Uygur Türkçesindeki şekliyle yazılması uygun görülmüştür.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

yılında, “Hatem Hakkında Kıssa” destanı Kaşgar Uygur Neşriyatı tarafından 1983 yılında, “Sadır Palvan” destanı ise Şincan Gençler-Çocuklar Neşriyatı tarafından 1988 yılında yayınlanmıştır.

Yukarıda adı verilen kitaplarda yer almayan Uygur destanlarını içeren kapsamlı bir liste vermektense, yayımlandıkları kaynakları topluca göstermek yeterli olacaktır. Bu kaynakları üç ana grupta toplamak mümkündür: İlk gruba, Uygur Özerk Bölgesi'nin başşehri Urumçi'de ve diğer vilayetlerde yayınlanan “Bulak” ve “Miras” gibi dergiler oluşturmaktadır.¹² İkinci grupta bazı kurum ve kuruluşların bu konudaki faaliyetleri yer almaktadır. Şincan Uygur Özerk Bölgesi'ne bağlı illerde faaliyet gösteren Yazarlar-Sanatçılar Derneği, Milletler Dilleri ve Yazıları Komitesi, Sosyal Bilimler Akademisi Edebiyat Araştırmaları Enstitüsü, Dil Araştırmaları Enstitüsü, Halk Edebiyatçıları Derneği, Eski Eserleri Toplama, Düzenleme ve Neşretme Kurumu gibi kurum ve kuruluşlar çeşitli dönemlerde farklı amaçlarla yaptıkları derleme faaliyetlerinin bazılarında halk destanlarını da dâhil etmişler ve belli sayıdaki halk destanını yazıya geçirip yayınlamışlardır. Bunların çoğu, daha önce yayınlanmış halk destanlarıyla aynı ismi taşıyan birer varyant olduğu için pek önemsenmemiştir. Eserlerin bir kısmı daktilo ile yazılarak sınırlı bir bölgeye dağıtılmış, diğer bir kısmı ise bahsettiğimiz kurumların bürolarında ya da derleyicilerin ellerinde kalmış ve resmî yayınevlerince yayınlanmamıştır.¹³ Üçüncü grupta ise, Bağımsız Devletler Birliği'ndeki kardeş cumhuriyetlerde, özellikle Kazakistan'da neşredilen Uygur halk destanları yer almaktadır.¹⁴

2. Bilimsel Çalışmalar

Uygur destanları üzerinde yapılan bilimsel çalışmaların kaynağı, yukarıda ele aldığımız derleme çalışmaları ve metin yayınlarıdır. Uygur destanları üzerinde yapılan bilimsel çalışmalar “Kitaplar” ve “Makaleler” olmak üzere iki başlık altında sınıflandırılarak tanıtılmıştır. Burada hem kronolojik olarak, hem de bilimsel önemi bakımından değinilmesi gereken eserlerin adlarına yer verilmiş, ulaşabildiğimiz kaynaklar ise ayrıntılı olarak ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

¹² Söz konusu dergilerden bazıları şunlardır: Şincan Medeniyeti (Ammavi Medeniyet)”, “Şincan Sanatı”, “Tarım”, “Kaşgar Edebiyatı”, “Yeni Kaşteşi”, “Aksu Edebiyatı”, “Bostan”, “Tanrıtağ”, “Maybulak”, “İli Deryası”, “Turfan Edebiyatı”, “Kumul Edebiyatı”.

¹³ Osman Mehmet. *Halk Ağız Edebiyatı Üzerine*. Urumçi: Şincan Halk Neşriyatı, 1998. s. 124.

¹⁴ *Uygur Halk Ağız İcadı*. s. 90.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

1- Kitaplar

Uygur sahasında yapılan bilimsel çalışmalar konuyla ilgili üniversiteler, Sosyal Bilimler Akademileri veya bu akademilere bağlı enstitüler, dernekler ve şahıslar tarafından gerçekleştirilmiştir. Konuyla ilgili yayınlanan kitap ve makaleler, bu sahadaki bilimsel çalışmanın genel seviyesini yansıtmaktadır. Burada, konuyla doğrudan ilgili ve önemli olduğunu düşündüğümüz kitaplar tanıtılmıştır.

- Mehmet Zunun, Abulkerim Rahman. *Uygur Halk Ağız Edebiyatının Esasları*. Urumçi: Şincan Halk Neşriyatı, 1982.
- *Uygur Edebiyatı Üzerine*. Pekin: Milletler Neşriyatı, 1982.
- Esker Hüsüün, Vahitcan Gopur. *Uygur Klasik Edebiyatı*. Pekin: Milletler Neşriyatı, 1987.
- Gayretcan Osman. *Uygur Klasik Edebiyatı Tarihi*. Urumçi: Şincan Üniversitesi Neşriyatı, 1987.
- Abulkerim Rahman. *Folklor ve Yazılı Edebiyat*. Kaşgar: Kaşgar Uygur Neşriyatı, 1988.
- Li Guo Xiang. *Uygur Edebiyatının Kısaca Tarihi*. (Çince) Gansu Halk Neşriyatı, 1994.
- Mehmetcan Sadık. *Uygur Halk Ağız İcadı Üzerine*. Urumçi: Şincan Halk Neşriyatı, 1995.
- Osman İsmail. *Halk Ağız Edebiyatı Hakkında Genel Bilgiler*. Urumçi: Şincan Halk Neşriyatı, 1998.
- *Uygur Edebiyat Tarihi*. (Çince) Urumçi: Şincan Üniversitesi Neşriyatı, 1998.
- Gayretcan Osman. *Eski Uygur Edebiyatı Araştırmaları*. Urumçi: Şincan Üniversitesi Neşriyatı, 1999.
- Gayretcan Osman. *Uygur Klasik Edebiyatının Tarihi*. Urumçi: Şincan Halk Neşriyatı, 2001.
- Gayretcan Osman. *Uygur Klasik Edebiyatı Tarihi*. (İki Cilt) Urumçi: Şincan Eğitim Neşriyatı, 2002.
- Gayretcan Osman, Eşref Abdullah. *Uygur Klasik Edebiyatı Tarihi*. Urumçi: Şincan Halk Neşriyatı, 2002.

Yukarıdaki listede yer alan kitapların çoğunda Uygur Edebiyatı genel olarak ele alınmıştır. Mehmet Zunun, Abulkerim Rahman, Mehmetcan Sadık ve Osman İsmail'e ait üç çalışma ise, sadece Uygur halk edebiyatına yöneliktir. Uygur Özerk Bölgesi'nde

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Uygur destanlarıyla ilgili konuların nasıl tanımlandığı, nasıl tanıtıldığı ve hangi yöntemlerle ele alındığını, yukarıda adı geçen çalışmalarda görmek mümkündür. Başka bir ifadeyle, bu kitaplar Uygur sahasında halk destanlarıyla ilgili yapılan bilimsel çalışmaları temsil etmektedir. Dolayısıyla, burada adı geçen üç araştırmacı ve bilimsel çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi vermeyi uygun buluyoruz.

Mehmet Zunun ve Abdülkerim Rahman'ın hazırladığı "Uygur Halk (Ağız) Edebiyatının Esasları" adlı kitap, Şincan Halk Neşriyatı tarafından Urumçi'de 1982 yılında yayınlanmıştır ve bu sahadaki en önemli çalışmalardan biri olarak kabulmektedir. Her iki araştırmacı da Şincan Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin öğretim üyelerinden olup, Uygur halk edebiyatı eğitim ve öğretim alanında, yıllarca emek vermiş bilim adamlarıdır.

Mehmet Zunun, 1937 yılında Kaşgar'da doğmuştur. 1948–1952 yılları arasında Kaşgar Daril-Muellimi'nde, 1952–1954 yılları arasında eski Şincan Enstitüsü Dil ve Edebiyat Bölümü'nde, 1954–1958 yılları arasında Pekin Eğitim Üniversitesi Dil ve Edebiyat Bölümü'nde eğitim görmüştür. Üniversite eğitimini tamamladıktan sonra Şincan Üniversitesi Dil ve Edebiyat Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmıştır. Araştırmacının "Şimdiki Zaman Uygur Edebiyatı Tarihi" adlı Milletler Neşriyatı tarafından 1986 yılında Pekin'de basılan çalışması ve Uygur edebiyatıyla ilgili diğer kitapları bulunmaktadır.¹⁵

Abdülkerim Rahman, 1941 yılında, Kaşgar'da doğmuştur. 1959–1964 yılları arasında Şincan Üniversitesi Dil ve Edebiyat Bölümü'nde eğitim almıştır. Üniversite eğitimini tamamladıktan sonra, mezun olduğu üniversitede asistan olarak çalışmaya başlayan Abdülkerim Rahman, üniversitedeki çalışmalarında Uygur edebiyatına, bilhassa Uygur halk edebiyatı ve Uygur halk kültürüne ağırlık vermiştir. Abdülkerim Rahman'ın ilgi alanlarından biri de Uygur destanlarıdır. Araştırmacının; "Edebiyat Üzerine Analizler"¹⁶, "Folklor ve Edebiyat"¹⁷, "Uygur Folkloru Üzerine"¹⁸, "Uygur Örf ve Adetleri"¹⁹ adlı çalışmaları başta olmak üzere, pek çok kitabı

¹⁵ Kerimcan Abdurahim. *Günümüz Uygur Edebiyatı Sözlüğü*. Kaşgar: Kaşgar Uygur Neşriyatı, 1998. ss. 220-222.

¹⁶ Abdülkerim Rahman. *Edebiyat Üzerine Analizler*. Pekin: Milletler Neşriyatı, 1984.

¹⁷ Abdülkerim Rahman. *Folklor ve Edebiyat*. Kaşgar: Kaşgar Uygur Neşriyatı, 1988.

¹⁸ Abdülkerim Rahman. *Uygur Folkloru Üzerine*. Urumçi: Şincan Üniversitesi Neşriyatı, 1989.

¹⁹ Abdülkerim Rahman. *Uygur Örf ve Adetleri*. Urumçi: Şincan Gençler-Çocuklar Neşriyatı, 1996.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

bulunmaktadır.²⁰

Mehmet Zunun ve Abdülkerim Rahman'ın "Uygur Halk Ağız Edebiyatının Esasları" başlıklı çalışması, 1978 yılında hazırlanmış ve önce Şincan Üniversitesi Bilim Araştırmaları Dairesi tarafından dağıtılmış ve üniversitede ders kitabı olarak kullanılmıştır. 1982'de resmî olarak yayınlanan kitabın dördüncü bölümü Uygur destanlarına ayrılmıştır.²¹ Konunun anlaşılmasına fayda sağlayacağı düşüncesiyle, aşağıda bu bölümün bir geniş özeti verilmiştir:

Yazarlara göre; "*Halk destanları mükemmel olay örgüsü ve canlı şiirsel sembol vasıtasıyla ait olduğu devrin siyasî, iktisadî ve medenî özelliklerini ve sosyal yaşamını aksettirir.*" Eserde, ilk olarak destan türü tanımlandıktan sonra, destan anlatıcısı hakkında şu bilgi verilmiştir:

"*Uygur Türkleri tarafından destan anlatıcısı için kullanılan terimlerden biri olan 'Meddah' sözcüğüünün sözlük anlamı 'övgücü', 'övgü yapan adam' olmakla birlikte, günlük kullanımdaki anlamı 'hikâye söyleyicisi' veya 'destan anlatıcısı'dır. Meddah edebiyatı, hem hikâye anlatmayı ve şarkı söylemeyi, hem de müziği ve vücut hareketlerini birbirine sınıksız bağlayan özgün özellikleri olan bir sanat şekli olduğundan, Uygur Türkleri arasında yaygındır.*

Meddahların icrâ sırasındaki hareketleri hızlı ve etkileyicidir. Kendilerine özgü sanat icrâsıyla bir yere toplanan yüzlerce, hatta binlerce dinleyiciyi saatlerce kendine çekerek, anlatmakta olduğu standaki kahramanın karakterine vurgu yapar. Dolayısıyla, meddah edebiyatını, diğer bir anlamda Uygur sahne sanatının basit, kısa, öz ve hareketli bir başlangıcı olarak görmek mümkündür."²²

Yazarlar, daha sonra Uygur destanlarının oluşumu ve gelişimi hakkındaki görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

"*Uygur halk destanlarının meydana geliş tarihini kesin olarak vermek neredeyse imkânsızdır. Çünkü halk destanları, yukarıda bahsedildiği gibi, meydana geldikleri tarihten itibaren ağızdan ağza yayılmayı sürdürmüş, bu süreçte değişmiş ve çeşitli devirlerin özelliklerini bünyelerinde barındırmışlardır. Uygur halk destanlarının meydana geliş tarihini etnografya ve dilbilimi açısından inceleyerek, aşağıdaki üç dönemde toplamak mümkündür:*

²⁰ Kerimcan Abdurahim. *age.* ss. 28-31.

²¹ Mehmet Zunun; Abdülkerim Rahman. *Uygur Halk Ağız Edebiyatının Esasları*. Urumçi: Şincan Halk Neşriyatı, 1982. ss. 286-313.

²² Mehmet Zunun; Abdülkerim Rahman. *age.* ss. 297-303.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

1. *En Eski Dönem Uygur Halk Destanları: Bu dönem Miladî V. yüzyıla kadar olan uzun tarihi devri içine alır. VII. yüzyıldan önce Orhun ve Selenga nehirleri civarında yaşayan 'On Uygur', 'Dokuz Oğuz' boyları ile Tanrı Dağları çevresinde faaliyet gösteren Oğuz boylarının tarihî geçmişleri üzerine kurulan kahramanlık destanlarıdır. Bu destanlar, Oğuzname', 'Dede Korkut', 'Alp Ertonga', 'Ergenekon' destanlarıdır.*

2. *Orta Asır veya İslamiyet Sonrası Meydana Gelen Halk Destanları: Bu destanlarda İslam ideolojisinin güçlü etkileri görülür. Feodalizm sistemi ve dini hâkimiyet idaresinin insanlara getirdiği baskı ve zulüm eleştirilir ve hür yaşam isteği ifade edilir. Bu destanlardan bazıları şunlardır: 'Leyli ile Mecnun', 'Yusuf ile Züleyha', 'Garip ile Senem', 'Tahir ile Zühre', 'Yusuf Ahmet', 'Kamer Şah', 'Hürlüka ve Hemraçan', 'Senuber'.*

3. *Yakın Çağ Tarihinde Meydana Gelen Halk Destanları: Bu dönemde meydana gelen Uygur halk destanlarının çoğu Mençin²³ hâkimiyetinin zulmüne karşı başkaldıran halk kahramanlarının faaliyetleri hakkındaki kahramanlık kıssalarından ibarettir. XVIII. yüzyılın başından, XX. yüzyılın başlarına kadar dillerde destan olan çok sayıda halk kahramanı yaşamıştır. Halkımız o kahramanlar hakkında kıssalar yaratmış ve şarkı ve türkülerinde günümüze kadar yaşatmıştır. Bu destanlardan bazıları ise 'Sadır Pehlivan Kısası', 'Nuzugum Destanı', 'Gülemhan Kısası', 'Çın Moden Kısası', 'Seyit Noçi Destanı'dır.'²⁴ Yazarlar, Uygur halk destanlarının temel konuları hakkında da bir değerlendirme yapmıştır:*

"1. Sevgi ve Vefa: Uygur halk destanlarının çoğunda, özellikle İslamiyet sonrası meydana gelen destanlarda, sevgi ve vefa konusu ağırlık kazanmış durumdadır.

2. Vatanseverlik: Uygur halk destanlarında vatanseverlik konusuna da oldukça geniş yer verilmiştir. Vatanseverlik konusu çeşitli tarihi devirlerde, değişik içerik ve şekillerle işlenmiştir.

3. Kahramanlık: Uygur halk destanları içindeki kahramanlık konulu destanlar çok meşhurdur.'²⁵

Aynı eserde Uygur halk destanlarının şekil özelliklerine de değinilmiştir: "Uygur halk destanlarının bedîi etkileme gücü kuvvetlidir. Uygurlar arasında yaygın halk destanlarının şekil özelliklerinin biri ise, nesir ve nazmın bir arada kullanılmasıdır.

²³ Mençin: Mancu İmparatorluğu.

²⁴ Mehmet Zunun; Abdülkerim Rahman. *age.* s. 305.

²⁵ Mehmet Zunun; Abdülkerim Rahman. *age.* s. 306.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Destan kahramanlarının hareketlerinin dönüm noktaları nesir olarak kısaca hikâye edildikten sonra, kahramanların karakterleri ve olaylar nazım yoluyla ifade edilir. Bu türdeki destanlar, meddahlar edebiyatının önemli konularından biri olarak sabit ahenk ile icrâ edilir. Destancılar bu türdeki destanları müzik eşliğinde kendine özgü ahenk ile söylerler.”²⁶

Yazarların, destanların musikî yönü, Uygur destanlarının belli ezgilerle icrâ edilmeleri ve özellikle “12 Makam” ile ilişkileri konusundaki görüşlerini şöyle özetlemek mümkündür: Halk destanlarında, genelde Uygurlar tarafından en sevilen şarkı ve müziklerin kullanılması tercih edildiği için, halk destanlarının bedîî cazibesi kendiliğinden oluşmuş olur. Bu sebepten Uygur halkının meşhur “12 makam”ında halk destanlarının şarkı ve ezgileri de yer alır. Örneğin; “Çarigah” makamının birinci destanına, “Muşavirek” makamının ikinci destanına hem de “Rak”, “Uzhal”, “Uşak”, “Bayat”, “Nava” makamlarına “Garip ile Senem” (Âşık Garip) destanından 50 kadar şarkı ve ezgi nakledilmiştir. Yine “Yusuf Ahmet”, “Hurilika Hemracan”, “Kamer Şah”, “Tahir ile Zühre” destanlarından da çok sayıda şarkı ve ezgi “12 makam” için seçilmiştir. Böylece makam içeriği zenginleştirilmiştir.

Uygur destanlarında müzik ve olay örgüsü arasında sıkı bir bağ vardır. Uygur destanları mükemmel olay örgüsüne sahip olup, olaylar mantığa uygun bir biçimde gelişir. Destanlar, bedîî bakımdan kısa, anlaşılır ve ilgi çekici özellikleriyle, Uygur halk masallarının ifade şekline benzerdir. Halk destanlarında karışık ve entrik olay örgüsü bulunmaz. Kahramanların karakterleri basit yollarla belirgin bir şekilde ifade edilir. Kahramanların iç dünyası opera ve tiyatrolara benzer şekilde şarkıyla belirginleştirilmektedir.

Uygur halk destanlarının olay örgüsü öz ve kısa olmakla beraber; olaylar, hazırlık kısmı olmaksızın doğrudan başlar ve düz bir çizgi halinde gelişir. Mekân, zaman, manzara ve çevre tasvirlerine göre, kahramanın karakteri ile iç dünyasına yönelik tasvirlerle ağırlık verilir. Dolayısıyla halk destanlarının lirik yönü ağır basar. Kahramanın karakteri, hareket ve duygunun birleşmesiyle ortaya koyulduğu için, halk destanları sanki duygunun kaynadığı bir pınar gibidir. Uygur halk destanları, Uygur klasik yazma edebiyatını önemli ölçüde etkilemiştir. Tarihte çok sayıdaki klasik yazar ve şairlerimiz halk destanlarından ilham alarak ve onları tekrar işleyerek kıymetli katkılarda bulunmuştur.

²⁶ Mehmet Zunun; Abdulkemim Rahman. *age.* s. 307.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Halk destanlarını derleme ve düzenleme çalışmaları, halk edebiyatının diğer türlerine göre hem daha zordur, hem de ayrı bir titizlik göstermeyi gerektirir. Bilindiği gibi, halk destanları tarihî olaylarla yakın ilişkilidir. Öteden beri Uygur halk destanları hakkında görüş ayrılıkları mevcudiyetini koruduğu için, bu sahada yapılan çalışmaların önündeki bazı engeller kaldırılamamıştır. Uygur halk destanları ile ilgili çalışmalara yer vermeden önce bu konu hakkındaki görüşleri aydınlatmak gerekmektedir.

“Bazı halk destanlarının son zamanlarda istinsah edilen nüshalarında görülen çeşitli karışıklıklar, bir anlamda destanları istinsah eden veya anlatan şahıslardan kaynaklanmıştır. Bu şahıslar doğal olarak mensubu olduğu sınıf ve zümrenin görüşlerini vurgulamış veya icrâlarına yansıtmuş olabilir. Aynı destanın birden fazla el yazma nüshasının bulunması bu tespitemizi doğrulamaktadır. Kısacası, Uygur halk destanlarını derleme, düzenleme ve inceleme çalışmalarında konuya tarihsel açıdan bakmak gerekmektedir. Bazı destanlardaki günümüzün ruhuna uygun olmayan bir kısım söz ya da cümlelerin mevcudiyeti bizi telaşlandırmamalıdır. Tarihi izleri gelişmiş güzel değiştirmek, tarihi materyalist düşünce ve ilkelere aykırıdır. Yani derleme sırasında eserin orijinaline sadık kalınmalıdır.

Belli ki, Uygur halk destanları geçmiş tarihi devirlerin ürünüdür ve meydana geldiği devrin damgasını taşır. Eski dönemlere feodal istibdat sınıflarının ideolojisi hâkim olduğu için Uygur destanlarında sağlam olmayan bazı unsurlar da bulunmaktadır. “Bir millet içinde iki çeşit millî medeniyetin olacağı”ndan, tarihî materyalist düşünceden hareket etmek ve meseleyi tarihi şartlar içinde değerlendirmek gerekir.”²⁷

Uygur halk destanları üzerinde çalışan Mehmetcan Sadık, 1934 yılında Gulca’da doğmuştur. 1952–1954 yılları arasında eski Şincan Enstitüsü Dil ve Edebiyat Bölümü’nde eğitim görmüştür. Mezuniyetinden sonra çeşitli okullarda Uygur edebiyatı dersi vermiş ve halk edebiyatı üzerinde araştırmalar yapmıştır. 1979’dan itibaren İli Eğitim Enstitüsü Dil ve Edebiyat Bölümü’nde öğretim üyesi olarak çalışmış ve Uygur halk edebiyatı dersini okutmaya başlamıştır.²⁸ Mehmetcan Sadık’ın “Uygur Halk Ağız Edebiyatı Hakkında”²⁹ adlı çalışmasında 13 bölüm yer almaktadır. Bu kitapta “Epos” ve “Destanlar” iki ayrı bölüm olarak ele alınmıştır. Konumuzla ilgili

²⁷ Mehmet Zunun-Abdulkerim Rahman. *age.* ss. 307-308.

²⁸ Kerimcan Abdurahim. *age.* s. 228.

²⁹ Mehmetcan Sadık. *Uygur Halk Ağız Edebiyatı Hakkında.* Urumçi: Şincang Halk Neşriyatı, 1995.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

olması bakımından bu kısımları kısaca tanıtmak faydalı olacaktır. Eserin;

“Uygur Halk Eposları” (ss.163-189) başlığını taşıyan dördüncü bölümünde; “Epos ve özellikleri”, “Uygur halk eposları” ve “Oğuzname eposu” gibi alt başlıklar yer almaktadır. Bu bölümde “Alp Ertunga”, “Çıstani İligbeg” ve “Oğuzname” üzerinde durulmuştur.³⁰ “Uygur Halk Destanları” (ss. 359–442) başlığını taşıyan altıncı bölümde ise, destanların kuralları ve özellikleri, Uygur halk destanlarının kaynağı ve gelişmesi, Uygur halk destanlarının konuları gibi alt başlıklar yer almaktadır. Destanlar; meydana geldikleri tarihi dönemler açısından; “Eski Çağ (VII. yüzyıl öncesi), Orta Çağ (VIII.-XVIII. yüzyıl), Yakın Çağ (XVIII.-XX. yüzyılın başları) destanları” olarak sınıflandırılmıştır. Bu bölümde “Ferhat ile Şirin”, “Tahir ile Zühre”, “Leyli ile Mecnun”, “Garip ile Senem”, “Nuzugum”, “Hurlika ile Hemracan”, “Kızılgülüm”, “Seyit Noçi”, “Abdurahman Hoca”, “Çın Tömür Batur” gibi destanlar ele alınmıştır.³¹

Uygur destanları üzerinde çalışma yapan bilim adamlarından Osman İsmail, 1959 yılında Aksu’da doğmuştur. 1977–1982 yıllarında Şincan Üniversitesi Dil ve Edebiyat Bölümü’nde lisans eğitimi görmüştür. Mezuniyetinden sonra okuduğu bölümde asistan olarak çalışmaya başlamış ve Uygur halk edebiyatı derslerini vermiştir. Osman İsmail, Uygur halk edebiyatına ait yazılı metinler ve bunlara ait kuramlarla sınırlı kalmayıp, derleme ve araştırma konusuna da özen göstermiş; Aratürk, Kuçar, Şayar, Aksu Konuşehir, Avat, Maralveşi, Mekit gibi ilçelerde bir çok kez derleme yapmıştır.³² Araştırmacının “Uygur Halk Ağız Edebiyatındaki Edebî Türler”³³ adlı çalışması bulunmaktadır.

Osman İsmail’in 1998’de neşredilen “Halk Ağız Edebiyatı Hakkında Genel Bilgiler” adlı kitabının dokuzuncu bölümü halk destanlarına ayrılmıştır. Bu bölümü kısaca tanıtmak olursak, söz konusu bölümde; “1. Kahramanlık Destanları, 2. Âşık Destanları, 3. Tarihi Destanlar, 4. Halk Destanlarının Bedî Özellikleri” gibi dört başlık ve bu başlıklar altında 11 alt başlık yer almaktadır. Birinci başlık, “Birinci, Kahramanlık Destanlarının Özellikleri” ve “İkinci, Bazı Kahramanlık Destanları Üzerine” şeklinde iki alt başlıktan oluşmaktadır. İkinci başlık altında ise, “Âşık Destanları Hakkında”,

³⁰ Mehemmetcan Sadik. *age.* ss. 163-189.

³¹ Mehemmetcan Sadik. *age.* ss. 359-442.

³² Osman İsmail. *Halk Ağız Edebiyatı Hakkında Genel Bilgiler*. Urumçi: Şincan Halk Neşriyatı, 1998. s.1.

³³ Osman İsmail. *Uygur Halk Ağız Edebiyatındaki Edebî Türler*. Urumçi: Şincan Gençler-Çocuklar Neşriyatı, 1994.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

“Sihirli Âşık Destanları” ve “Realist Âşık Destanları” alt başlıkları yer almaktadır.³⁴ Osman İsmail’in kitabındaki söz konusu bölümde yer alan “Meddahların Destan Okuma Usulü” adlı alt başlığı dikkat çekicidir. Yazar destan icrâsındaki önemli bir nokta olan destan anlatıcısı konusunu özel olarak ele almıştır.³⁵ Söz konusu araştırmacı yine bu çalışmasında, Çin’de ve Uygur Özerk Bölgesi’nde halk edebiyatıyla ilgili derleme, toplama, düzenleme çalışmalarının kısa tarihçesi verilmiştir. Eskiden Uygur halk edebiyatı araştırma tarihiyle ilgili incelemelere pek önem verilmezken, bu eserin söz konusu bölümü, o açıdan belli ölçüde önem kazanmıştır.³⁶

Yukarıda tanıttığımız Uygur halk edebiyatı hakkındaki üç kitap, Uygur Özerk Bölgesi’nin bu sahadaki bilimsel çalışmalarının genel seviyesini temsil etmektedir.

2- Makaleler

Uygur Özerk Bölgesi’nde Uygur halk destanlarıyla ilgili makaleler, genelde Şincan Halk Neşriyatı tarafından üç ayda bir yayınlanan “Bulak”³⁷ dergisi ve Uygur Özerk Bölgesi Halk Edebiyatçıları Derneği tarafından yine üç ayda bir yayınlanan “Miras”³⁸ dergisinde ve bazı gazetelerde yayınlanmış ve yayınlanmaktadır. Dergi ve gazetelerin önemli olanları şunlardır: “Şincan Sosyal Bilimler Araştırmaları”, “Şincan Üniversitesi İlmî Dergisi”, “Şincan Eğitim Üniversitesi İlmî Dergisi”, “Kaşgar Eğitim Enstitüsü İlmî Dergisi”, “Şincan Sosyal Bilimler Minberi”, “Şincan Medeniyet Yadigarlığı”, “Şincan Sanatı”, “Şincan Medeniyeti (Halk Medeniyeti)”, “Şincan Kütüphaneciliği (Kitap Minberi)”, “Şincan Tezkereciliği”, “Şincan Milletler Edebiyatı Araştırmaları.”

Yukarıda adları verilen yayınlar dışında; “Tarım”, “Şincan Gazetesi”, “Şincan İktisat Gazetesi”, “Şincan Soda Gazetesi”, “Asya’nın Göbeği Gazetesi”, “Kaşgar Edebiyatı”, “Kaşgar Gazetesi”, “Yeni Kaştaşı”, “Hoten Gazetesi”, “Aksu Edebiyatı”, “Aksu Gazetesi”, “Tanrıdağ”, “Urumçi Akşam Gazetesi”, “İli Deryası”, “İli Akşam Gazetesi”, “Maybulak”, “Kumul Edebiyatı”, “Turfan Edebiyatı” ve “Bostan” gibi 20’ye yakın yerel dergi ve gazete de

³⁴ Osman İsmail. *age.* ss. 624-705.

³⁵ Osman İsmail. *age.* ss. 685-687.

³⁶ Osman İsmail. *age.* ss. 107-113.

³⁷ Uygur klasik edebiyatı ve halk edebiyatını konu alan Bulak Dergisi, Haziran 1980’den beri yayınlanmakta, yurtiçi ve yurtdışında dağıtılmaktadır.

³⁸ Uygur Özerk Bölgesi Halk Edebiyatçıları Derneği tarafından Ocak 1980’den beri yayınlanmakta olan Miras Dergisi, Uygur halk edebiyatıyla ilgili süreli meslekî bir dergidir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

bulunmaktadır.³⁹ Aşağıda, söz konusu dergi ve gazetelerde yayımlanan ve önemli gördüğümüz bazı makalelerin bir listesini verdik:

1. Halk edebiyatı araştırmacısı, ünlü şair Erşiddin Tatlık tarafından yazılmış makaleler:

1.1. “Emir Göroğlu Destanı Üzerine”, Miras, 1983, S. 1.

1.2. “Yusuf Zuleyha Halk Destanının Bu Nüshası Üzerine”, Miras, 1984, S. 2.

1.3. “Efsane ve Halk Destanı (Sultan Cimcime)”, Miras, 1986, S. 1.

1.4. “Boz Körpeş ve Karagöz Ayım Destanı Üzerine”, Miras, 1986, S. 2.

1.5. “Başegim ve Tahir ile Zuhre”, Miras, 1992, S. 2.

2. Şincan Üniversitesi profesörü, halk edebiyatı araştırmacısı Abdulkerim Rahman tarafından yazılmış makaleler:

2. 1. “Uygur Halk Destanlarının Tarihi Tasviri ve Bedîî Özellikleri”, Şincan Üniversitesi İlmî Dergisi, 1980, S. 3.

2.2. “Halk Destanları ve Poetik Yapıları”, Kaşgar Edebiyatı, 1983, S. 3.

2.3. “Halk Ağıa Edebiyatındaki Sadır Palvan Üzerine”, Buluk, 1980, S. 2.

2.4. “Manas Eposunda Renk ve Sayı Düşünceleri”, Miras, 1995, S. 2.

2.5. “Uygur Halk Destanlarının Araştırma Programı”, Miras, 1987, S. 2.

3. Şincan Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğretim üyesi Gayretcan Osman tarafından yazılmış makaleler:

3.1. “Oğuzname Üzerine”, Miras, 1984, S. 4.

3.2. “Epos ve Oğuzname'nin Bedîî Özelliği Üzerine”, Şincan Milletler Edebiyatı Araştırmaları, 1985, S. 1.

3.3. “Oğuzname'den Uygurların İlkel, Sosyal İtikadına Bir Bakış”, Şincan Sosyal Bilimler Araştırmaları, 1986, S.1.

3.4. “Oğuzname'nin Meydana Geldiği Devir Üzerine”,

³⁹ Detaylı bilgi için bk. Kerimcan Abdurahim. *age.* ss. 474–496.

Şincan Üniversitesi İlmî Dergisi, 1986, S. 4.

3.5. “Erginekon Rivayeti Üzerine”, Kaşgar Eğitim Enstitüsü İlmî Dergisi, 1989, S. 2.

4. Çin Sosyal Bilimler Akademisi Edebiyat Araştırmaları Enstitüsü araştırmacısı Reyhan tarafından yazılmış makaleler:

4.1. “Çin Tömür Batır Türündeki Hikâyelerin Karşılaştırılması”, Miras, 1991, S. 2.

4.2. “Uygur Halk Aşık Destanlarının Trajedilik Özellikleri”, Miras, 1993, S. 2.

5. Tursun Hoşur tarafından yazılmış makaleler:

5.1. “Oğuzname Destanında Bahsedilen ‘Kıat’ Üzerine”, Şincan Üniversitesi İlmî Dergisi, 1997, S. 2.

6. Abdubesir Abduşükür tarafından yazılmış makaleler:

6.1. “Alpamış Destanında Türk Halklarının Eski Dünya Görüşleri”, Şincan Eğitim Üniversitesi İlmî dergisi, 1997, S. 2.

7. Rahile Davut tarafından yazılmış makaleler:

7.1. “Batı Diyardan Geldi Sarı Uygurlar Destanı Üzerine İnceleme”, Miras, 1991, S. 1.

8. Eset Süleyman tarafından yazılmış makaleler:

8.1. “Altay Medeniyet Dairesindeki Yalmavuz Tiplemesi”, Miras, 1994, S. 1.

9. Abdurehim Hilim tarafından yazılmış makaleler:

9.1. “Oğuzname Destanındaki Urumhan Kelimesi Üzerine”, Şincan Üniversitesi İlmî Dergisi, 1986, S. 4.

10. Abdureşit Abdurahman tarafından yazılmış makaleler:

10.1. “Oğuzname’deki Felsefi Unsurlar Üzerine Kısaca İnceleme”, Şincan Üniversitesi İlmî Dergisi, 1996, S. 4.

11. Abliz Hesên tarafından yazılmış makaleler:

11.1. “Halk Destanı Tahir ile Zuhre Üzerine”, Miras, 1985, S. 4.

12. Abdullah Ahmet tarafından yazılmış makaleler:

12.1. “Kumul Uygur Halk Destanları”, Kumul Edebiyatı Dergisi, 1983, S.1-2.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

-
13. Kambernisa Mehmethaci tarafından yazılmış makaleler:
- 13.1. “Uygurların Tarihi Destanı Oğuzname’deki Kadın Tasviri Üzerine”, Şincan Üniversitesi İlmî dergisi, 1987, S. 3.
14. Kerimcan Abdurahim tarafından yazılmış makaleler:
- 14.1. “Tahir ile Zuhre Destanının Tarihi Kaynakları Üzerine”, Şincan Eğitim Üniversitesi İlmî Dergisi, 1988, S. 3.
15. Keyum Macit tarafından yazılmış makaleler:
- 15.1. “Oğuzname Destanının Dil Yönündeki Bazı Özellikleri”, Şincan Sosyal Bilimler Araştırmaları, 1997, S. 1.
16. Mehemmetali Danı tarafından yazılmış makaleler:
- 16.1. “Halk Destanlarının Yazılı Edebiyata Etkileri”, Miras, 1985, S. 3.
17. Mehemmetcan Sadık tarafından yazılmış makaleler:
- 17.1. “Epos ve Oğuzname”, Şincan Eğitim Üniversitesi İlmî Dergisi, 1986, S. 1.
18. Mahmut Ali tarafından yazılmış makaleler:
- 18.1. “Uygur Halkının Tarihi Destanı Oğuzname Üzerindeki Görüşlerim”, Şincan Eğitim Üniversitesi İlmî Dergisi, 1994, S. 3.
19. Tursun Mehmet Savut tarafından yazılmış makaleler:
- 19.1. “Uygur Halk Destanlarının Millî Özellikleri Üzerine”, Miras, 1996, S. 3.
20. U. Kadir tarafından yazılmış makaleler:
- 20.1. “Nuzuğum Destanı Üzerine İncelem”, Şincan Eğitim Üniversitesi İlmî Dergisi, 1986, S. 2.
21. Yusuf Hüseyin tarafından yazılmış makaleler:
- 21.1. “Yusuf Zuleyha Halk Destanının Menşei Üzerine”, Miras, 1984, S. 2.

Bu listede yer alan makaleler ile ilgili daha ayrıntılı bilgi, tarafımızdan yapılan yüksek lisans tez çalışmasında verilen makaleler listesinde bulunduğu için burada her makalenin ayrıntılı bir eleştirisi yapılmamıştır.⁴⁰

Kaynak tarama imkanlarının kısıtlı olması nedeniyle, Uygur halk destanlarıyla ilgili makalelerden yalnızca Uygur Türkçesiyle

---

⁴⁰ Abdulahkim Mehmet. *age.* ss. 17-20.

yayınlananlar üzerinde durulmuştur. Oysa Çince yayımlanan dergilerden Uygur Özerk Bölgesi'nde "Batı Yurt Araştırmaları", "Şincan Sosyal Bilimler Araştırmaları", "Şincan Üniversitesi İlmî Dergisi", "Şincan Eğitim Üniversitesi İlmî Dergisi", Pekin'de "Milletler Edebiyatı Araştırmaları", "Merkez Milletler Üniversitesi İlmî Dergisi", "Halk Edebiyatı Minberi" ve Gensu Eyaletinin Lanzhou şehrinde "Kuzeybatı Tarih Coğrafisi", "Kuzeybatı Milletler Üniversitesi İlmî Dergisi" gibi dergilerde de konuyla ilgili makaleler bulunmaktadır. Bu makalelerin bir kısmı Uygur Türkçesinden Çince'ye çevrilmiş, diğer bir kısmı ise Çince'den, Uygur Türkçesine çevrilerek, Uygur Türkçesi ile yayınlanan dergilerde basılmıştır. Bu dergilerdeki yayınları ileride yapacağımız bir çalışmada değerlendireceğimizi de belirtelim.

Uygur bilim adamları ve araştırmacılarının halk destanlarıyla ilgili makaleleri konu itibarıyla oldukça geniştir. Ayrıca, 1980'li yıllardan itibaren makalelerin sayısı arttığı da görülmektedir.

Verdiğimiz listede yer alan makalelerin konuları ve makalelerde ileri sürülen fikirler üzerine ayrı ayrı durmaya gerek duymuyoruz, fakat "Kültür Devrimi"nden sonraki özel şartlar altında yazılan konuyla ilgili makalelerin genel bir değerlendirmesini yapmak yararlı olacaktır:

1. Sovyetler Birliği dönemindeki halk bilimcilerin bağlı oldukları Komünist Partisi'nin isteği doğrultusunda şu görüşler ortaya atılmıştır. "*Folklor geçmişin yankısıdır, ancak aynı zamanda şimdinin güçlü sesidir. Folklor, sınıf çatışmasının bir yansıması ve aynı zamanda da silahı olmuştur ve olmakta devam etmektedir.*

Başka bir ifadeyle, folklorun, edebiyat, müzik ve sanatın yanı sıra, proleter ideallerin dizginlenmiş ifadesi olarak yerini alması söz konusuydu. Ancak, folklorun Sovyet ideolojisi için büyük önem taşımasını sağlayan ana özellik, onun, insanların ideallerini ifade etmekte olan küçük bir aydın kesime ait olmayıp, çiftlik ve fabrika işçilerine ait olmasıdır.

Folklor çalışmalarını politik amaçla desteklemek ve yönlendirmek ulusal folklor kuramlarının temel fikridir. Ulusal folklor kuramlarını savunanlar, destanlar dâhil olmak üzere bütün halk edebiyatı ve folklor ürünlerini geçmişteki sosyal hayatın ve sınıflar çatışmasının birer yansıması veya aynası olarak görür. Folklor çalışmalarını politik gayelerini gerçekleştirmedeki araçların biri

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

olarak algılar.”⁴¹ R. Dorson’un verdiği bu bilgiler, Çin ve Uygur halk bilimi çalışmalarında da etkili olmuştur. Bu konuda Uygur Özerk Bölgesi; Çin ve Sovyetler Birliği’ni takip etmiştir.

2. Halk edebiyatı ürünlerinin bilhassa Uygur halk destanlarının kaynağı, sosyal hayatla olan ilişkisi gibi konularda halk bilimi kuramlarından ziyade, edebiyat teorilerine veya tarih araştırma metoduna başvurulmuştur. Bu konuda, “Başegim ve Tahir-Zühre”⁴², “Tahir-Zühre Destanının Tarihi Kaynakları Üzerine”⁴³, “Halk Destanı Tahir-Zühre Üzerine”⁴⁴ gibi makaleler örnek olarak gösterilebilir.

3. Uygur halk destanlarının birer tanesinin tanıtımı yapılmıştır. Destanları neşre hazırlayanların çoğu o destanlarla ilgili birer tanıtım makalesi de yazmışlardır. Destanın konusu, tarihî olaylarla olan belli bağlantısı, bedî ve dil özellikleri ele alınmıştır.

4. Bir tipteki destanlardaki önemli görülen unsurlar, konular, özel isimler veya kelimeler tek bir başlık altında incelenmiştir.

5. Makale ve kitapların içeriğine ve başvuru kaynaklarına bakıldığında, yazarların Çin’deki ünlü halk edebiyatı araştırmacılarının çok fazla etkisi altına kaldıkları veya onları takip etmeye çalıştıkları açık bir şekilde görülmektedir. Zhong Jing-wen, Wu Bing-an ve Du Bao-lin gibi halk edebiyatı araştırmacılarının eserleri, özellikle Zhong Jin-wen’in Uygur Türkçesine tercüme edilen “Halk Ağız Edebiyatına Giriş” adlı kitabı yaygın bir şekilde kullanılmıştır.

6. S.S.C.B.’ de hâkim konumda olan halk edebiyatı anlayış ve yaklaşımı zaman zaman Uygur sahasını etkisi altına almıştır. S.S.C.B. ile Uygur sahasını bu konuda birbirine bağlayan iki hat mevcut olmuştur. Biri, Moskova – Pekin ve Uygur sahasıdır. Diğeri ise, Moskova – Alma-ata veya Taşkent (veya kısmen Bişkek) ve Uygur sahasıdır. Uygur halk edebiyatındaki ilgili kuram, yöntem, kavram ve terimlerde görülen Rus etkisi, sözü edilen yollar vasıtasıyla gelmiştir.

7. Bazı makalelerin, çağdaş anlamdaki halk edebiyatı kuram ve kavramlara göre yazıldığı görülmektedir. Söz konusu çalışmalarda

⁴¹ Richard M. Dorson. *Günümüz Folklor Kuramları*. Yay. Haz. Fikret Türkmen. Çeviren: Nermin Ulutaş. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi. 1984. s. 15.

⁴² Erşidin Tatlık. “Başegim ve Tahir-Zühre”. *Bulak Dergisi*, Urumçi: 1992. s. 2-8.

⁴³ Kerimcan Abdurahim. “Tahir-Zühre Destanının Tarihi Kaynakları Üzerine”. *Şincan Eğitim Üniversitesi İlimi Dergisi*. Urumçi: 1988. S. 3, s. 3-7.

⁴⁴ Abliz Hesin. “Halk Destanı Tahir-Zühre Üzerine”. *Miras Dergisi*, Urumçi: 1985. S. 4, s. 10-15.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

halk destanları, “küçük alandaki tek ağaç” görüşünden kurtularak “geniş ormandaki büyük ağaç” çerçevesine taşınmış; konu, tarihi derinlik, medeniyet dairesi açısından çok yönlü olarak araştırılmaya başlanmıştır. Bu makalelerde, Uygur halk destanları sadece Uygur sosyal hayatının bir “yansıması” olarak görülmeyip, konu yatay ve dikey yönleri bulunan edebiyat, sanat ve kültür çerçevesi içinde ele alınmıştır. Reyhan Kadir’in “Çın Tömür Batur Türündeki Masalların Karşılaştırılması”⁴⁵, Eset Süleyman’ın “Altay Medeniyet Çevresindeki Yalmavuz Tipi”⁴⁶, Rahile Davut’un “Uygurların Kurt Totemi İnancı Üzerine İnceleme”⁴⁷ adlı makalelerini buna örnek olarak göstermek mümkündür.

3. İşlenmiş Malzemeler

Uygur halk destanlarının konularının ilgi çekici olması, sanat değerinin yüksekliği ve halk tarafından her zaman sevilmesi; destanların çeşitli edebî eserlere, tiyatro, opera, “12 Makam” gibi sahne sanatlarına, sinema ve televizyon filmlerinin senaryolarına konu olmuştur. Oldukça eski dönemden beri, Uygur sözlü edebiyatının, özellikle halk destanlarının Uygur yazılı edebiyatı için en önemli başvuru kaynaklarından birini oluşturduğu, klasik yazar ve şairlerin sözünü ettiğimiz kaynaklardan fazlasıyla yararlandıkları bilinmektedir. Meşhur klasiklerden Nasrettin Rabguzi,⁴⁸ Ebeydullah Lutfi,⁴⁹ Nizameddin Alişir Nevayi,⁵⁰ Şaire Amannisa Hanım,⁵¹ Molla Alem Şahyari,⁵² Abdurehim Nizari⁵³ ve Molla Şakir’in⁵⁴ eserleri bu

⁴⁵ Reyhan Kadir. “Çın Tömür Batur Türündeki Masalların Karşılaştırılması”. Miras Dergisi, Urumçi: 1991. S. 2, ss. 20-24.

⁴⁶ Eset Süleyman. “Altay Medeniyet Çevresindeki Yalmavuz Tipi”. Miras Dergisi, Urumçi: 1994. S. 1, ss. 16-21.

⁴⁷ Rahile Davut. “Uygurların Kurt Totemi İnancı Üzerine İnceleme”. Miras Dergisi, Urumçi: 1993. S. 1, ss. 17-20.

⁴⁸ “Yusuf ile Züleyha Hikâyesi”nin de yer aldığı “Kıssai Rabguzi”nin müellifi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Vahitcan Gafur, , Asker Hüseyin. *Uygur Klasik Edebiyatı Tarihi*. Pekin: Milletler Neşriyatı, 1988, ss. 412-430.

⁴⁹ Ebeydulla Lutfi (1366-1465) gazelleriyle ünlü bir şairdir ve “Gül ve Nevruz” adlı destanı bulunmaktadır. Bu şair hakkında daha fazla bilgi için bkz. Vahitcan Gafur, , Asker Hüseyin. *age.* ss. 451-497.

⁵⁰ Çağatay edebiyatının zirvesindeki şairin (1441-1501), “Leyli-Mecnun” ve “Ferhat ile Şirin” destanlarını da içine alan “Hemse-Beşli” vb. eserleri bulunmaktadır. Bu şair hakkında daha fazla bilgi için bkz. Vahitcan Gafur, , Asker Hüseyin. *age.* ss. 498-596

⁵¹ 16. yüzyılda yaşamış ünlü bir şairdir. Bu şair hakkında daha fazla bilgi için bkz. Vahitcan Gafur, , Asker Hüseyin. *age.* ss. 728-732.

⁵² 18. yüzyılın son yarısında yaşamış ünlü bir şairdir. Bu şair hakkında daha fazla bilgi için bkz. Vahitcan Gafur, , Asker Hüseyin. *age.* ss. 820-845.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

görüşümüzü destekleyen örnekleri içermektedir.

Aynı tema ve aynı eser, örneğin; “Tahir ile Zühre” hem klasik (yazılı) edebiyatta, hem sözlü edebiyatta aynı dönemde görülmüştür. Uygur halk destanlarının konularının klasik edebiyatta işlenmesi ve klasik edebiyatta destanların halk edebiyatı ürünlerine yansması Uygur edebiyatında bir gelenek haline dönüşmüştür. Söz konusu gelenek XX. yüzyılın sonlarında bile devam etmiştir. Uygur klasik edebiyatında aruz vezniyle kaleme alınmış “Ferhat ile Şirin”, “Tahir ile Zühre”, “Leyli ile Mecnun”, “Garip ile Senem”, “Rabiya Seiddin” destanları, halk arasında sözlü gelenekte de varlığını sürdürmüştür.

Uygur halk destanlarının çeşitli edebî eserlerde konu olarak tekrar işlenmesine örnek olarak, Yarkent Hanlığı⁵⁵ döneminde şaire Amannisa Hanım (XVI. yüzyıl) tarafından, destanların Uygur 12 Makamı'nın metinlerinde kullanılması gösterilebilir. Bu konuda kayda değer çalışmalar bulunmaktadır.⁵⁶ Biz burada genel bazı örnekleri vermekle yetineceğiz.

Uygur destanlarının kullanıldığı çeşitli sanat ürünlerinden bazıları aşağıda verilmiştir:

1- Film Senaryoları

“Garip ile Senem”, Zunun Kadir-Teyipcan, Eliyev-Ali Aziz. Urumçi: Şincan Halk Neşriyatı, 1981.

“Nuzugum”, Abliz Huşur. Urumçi: Şincan Halk Neşriyatı, 1983.

“Rabia Seidin”, Ahmet Ziyayi, Pekin: Milletler Neşriyatı, 1985.

“Ming Öy ve Ferhat ile Şirin”, Büvi Hacer Armiye Eli, Kaşgar: Uygur Neşriyatı, 1987.

2-Tiyatro Senaryoları

“Garip ile Senem”, Ali Aziz. Urumçi: Şincan Gençler-Çocuklar Neşriyatı, 1991.

⁵³ Rabiya-Seiddin (1770-1848), “Mehzun-Gülnisa”, “Ferhat ile Şirin” ve “Leyli ile Mecnun” destanlarının müellifidir. Yazar hakkında daha fazla bilgi için bkz. Vahitcan Gafur, , Asker Huseyin. *age.* ss. 902-948.

⁵⁴ 19. yüzyılda yaşamış ünlü bir şairdir. Bu şair hakkında daha fazla bilgi için bkz. Vahitcan Gafur, , Asker Huseyin. *age.* ss. 1017-1035.

⁵⁵ 1514-1682 yılları arasında hüküm süren bir hanlık.

⁵⁶ Mehmet Zunun-Abdulkerim Rahman. *age.* ss. 242-285; *Uygur Halk Ağzı İcadı.* ss. 6-14.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

“Çın Moden”, Tursuncan Letip, Urumçi: Şıncan Halk Neşiryatı, 1991.

“Yusuf ile Zuleyha”, Nimetullah Ebeydullah, Kaşgar: Uygur Neşiryatı, 1996.⁵⁷

“Boz Yiğit”, “Yusuf Ahmet”, “Tahir ile Zuhra”, “Garip ile Senem”, “Hurlıka-Hemracan”, “Bülbülgüya”, “Leyli ile Mecnun” gibi destanlar 1930’lu yıllarda önce Gulca’da, sonra Aksu, Kaşgar ve Urumçi şehirlerinde tiyatro veya opera olarak sahneye taşınmıştır.

“Garip ile Senem” ve diğer destanlar 1930’lu yıllardan 1990’lı yıllara kadar olan zaman dilimi içinde bütün Uygur bölgesinde pek çok defa sahnede oynanmıştır. Özellikle, 1977–1978 tarihlerinde “Kültür Devrimi” döneminin baskısı sona erince, Uygur sanatçıları yüksek heyecan ve duyarlılıkla “Garip ile Senem” adlı operayı büyük başarıyla oyunlaştırmışlardır. “Garip ile Senem Operası” Uygur Özerk Bölgesi’nin Başşehri Urumçi’de ve diğer vilayetlerde tekrar tekrar sahnelenmiş, büyük bir yankı uyandırmıştır. Zunun Kadir, Teyyipcan Eliyev ve Ali Aziz gibi sanatçıların destana dayanarak yazdıkları film senaryosu “Garip ile Senem”, film olarak çekilmiş ve gösterime girmiştir.

Uygur halk destanlarının drama veya opera olarak sahnelenmesi ve bazılarının film olarak gösterilmesi yaygın bir durumdur, fakat burada sadece “Garip ile Senem Destanı”nı örnek vermekle yetinilmiştir.

“Rabia-Seidin Destanı” radyo tiyatrosu olarak işlenmiştir.⁵⁸

Uygur halk destanlarının klasik edebiyatta, Uygur 12 Makamı metinlerinde ve diğer sanat türlerinde kullanılması dikkatle incelenmesi gereken bir konu olup, bu konu “Uygulamalı Halkbilimi Araştırma Yöntemi”ne göre ele alınmalıdır.

KAYNAKÇA

ABDULKERİM, Rahman, *Edebiyat Üzerine Analizler*. Pekin: Milletler Neşiryatı, 1984.

ABDULKERİM, Rahman, *Folklor ve Edebiyat*. Kaşgar: Kaşgar Uygur Neşiryatı, 1988.

---

⁵⁷ Kerimcan Abdurahim. *age.* ss. 283-447.

⁵⁸ Abdulhakim Mehmet. *age.* s. 23.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*
Volume 4/3 Spring 2009

- ABDULKERİM, Rahman, *Uygur Folkloru Üzerine*. Urumçi: Şincan Üniversitesi Neşriyatı, 1989.
- ABDULKERİM, Rahman. *Uygur Örf ve Adetleri*. Urumçi: Şincan Gençler-Çocuklar Neşriyatı, 1996.
- ABLİZ, Hesen, “Halk Destanı Tahir-Zühre Üzerine”. *Miras Dergisi*, Urumçi: 1985.
- BAHTİYAR, Bavudun, GAYRETCAN Osman, “Şincan Halk Edebiyat-Sanatçılar Topluluğu’nun 20. Yılı”. *Yeni Çin Kurulduktan Sonraki Uygur Halk Edebiyat-Sanati*. Urumçi: Şincan Halk Neşriyatı, 2000.
- ERŞİDİN, Tatlik, “Başegim ve Tahir-Zühre”. *Bulak Dergisi*, Urumçi: 1992.
- ESET, Süleyman, “Altay Medeniyet Çevresindeki Yalmavuz Tipi”. *Miras Dergisi*, Urumçi, S. 1 1994.
- KERİMCAN, Abdurahim, “Tahir-Zühre Destanının Tarihi Kaynakları Üzerine”. *Şincan Eğitim Üniversitesi İlmî Dergisi*. Urumçi: 1988.
- KERİMCAN, Abdurahim, *Günümüz Uygur Edebiyatı Sözlüğü*. Kaşgar: Kaşgar Uygur Neşriyatı, 1998.
- MEHMET, Zunun, Abdulkirim, Rahman. *Uygur Halk Ağız Edebiyatının Esasları*. Urumçi: Şincan Halk Neşriyatı, 1982.
- MEHMETCAN, Sadık, *Uygur Halk Ağız Edebiyatı Hakkında*. Urumçi: Şincang Halk Neşriyatı, 1995.
- OSMAN, İsmail, *Halk Ağız Edebiyatı Hakkında Genel Bilgiler*. Urumçi: Şincan Halk Neşriyatı, 1998.
- OSMAN, İsmail, *Uygur Halk Ağız Edebiyatındaki Edebî Türler*. Urumçi: Şincan Gençler-Çocuklar Neşriyatı, 1994.
- OSMAN, Mehmet. *Halk Ağız Edebiyatı Üzerine*. Urumçi: Şincan Halk Neşriyatı, 1998.
- RAHİLE, Davut, “Uygurların Kurt Totemi İnancı Üzerine İnceleme”. *Miras Dergisi*, Urumçi, S. 1, 1993.
- REYHAN, Kadir, “Çin Tömür Batur Türündeki Masalların Karşılaştırılması”. *Miras Dergisi*, Urumçi: S. 2, 1991.
- RİCHARD, M. Dorson, *Günümüz Folklor Kuramları*. Yay. Haz. Fikret Türkmen. Çeviren: Nermin Ulutaş. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi. 1984.
- VAHİTCAN, Gafur, ASKER Hüseyin. *Uygur Klasik Edebiyatı Tarihi*. Pekin: Milletler Neşriyatı, 1988.
- YUAN-XİN, Wang, *Çin’deki Türk Dilleri ve Diyalektleri Üzerindeki Çalışmalar*. Ankara: TDK Yayınları, 1994.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*